

Nr 95.

Ankom till riksdagens kansli den 12 maj 1932 kl. 12 m.

Utlåtande i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående inköp av Kinnekulleverkens egendom och skifferoljeverk m. m.

(1:a avd.)

Uti en till riksdagen avlåten, den 26 februari 1932 dagtecknad proposition (nr 177), vilken hänvisats till statsutskottets förberedande behandling, har Kungl. Maj:t under återopande av vid propositionen fogat utdrag av statsrådsprotokollet över försvarsärenden för samma dag, föreslagit riksdagen medgiva, att för inköp av Kinnekulleverkens egendom och skifferoljeverk ävensom för iordningställande av nämnda oljeverk för fortsatt drift m. m. må tagas i anspråk ett belopp av tillhopa 368,500 kronor av besparade medel å flottans förrådstitlar för kol samt motor- och pannbrännolja.

Beträffande utredningen i ärendet får utskottet hänvisa till återopade statsrådsprotokollet.

Departementschefen har inledningsvis anfört följande:

»Genom beslut den 30 maj 1924 beviljade Kungl. Maj:t Olof Jönsson och Per Jönsson såsom innehavare av firman Kinnekulleverken, Jönsson & C:o, ett lån å 200,000 kronor från manufakturörlagslånefonden för anläggning å Kinnekulle av ett oljeskifferdestillationsverk jämte brännugn för kalk. Detta verk blev färdigt att tagas i bruk i slutet av år 1925 och drevs sedermera försöksvis under kortare perioder intill sommaren 1927. Sedan verket därefter reparerats och underkastats vissa ändringar, anhöll nämnde Olof Jönsson i skrivelse till Kungl. Maj:t den 16 juni 1928 — under framhållande av att han saknade egna medel att åter igångsätta verket — att en slutgiltig provdrift av anläggningen måtte anordnas genom offentlig myndighets försorg. Med anledning av berörda framställning uppdrog Kungl. Maj:t genom brev den 14 december 1928 åt ingenjörsvetenskapsakademien att i samråd med marinförvaltningen anställa försöksdrift vid anläggningen i fråga under en tid av högst tre månader samt därefter till Kungl. Maj:t inkomma med berättelse över de därvid vunna resultaten. För försöksdriftens bekostande ställdes ett belopp av högst 6,000 kronor till ingenjörsvetenskapsakademiens förfogande av det å riksstaten uppförda extra reservationsanslaget till tekniskt-vetenskaplig forskningsverksamhet inom kraft- och bränsleområdet.

Den 19 mars 1930 avgav ingenjörsvetenskapsakademien till Kungl. Maj:t berättelse angående den provdrift, som akademien i anledning av nyssnämnda

kungl. brev låtit anordna vid Kinnekulleverken under tiden 3 september—19 oktober 1929. Enligt denna berättelse med åtföljande bilagor hade destillationsanläggningen under provdriften fungerat tekniskt tillfredsställande samt lämnat en brännolja, som utan någon som helst olägenhet kunde användas såsom pannbrännolja. Vidare hade konstaterats, att de vid oljdestillationen bortgående gaserna innehölle lätta bensiner i sådan mängd, att ett tillgodogörande av dem kunde ifrågakomma.»

Departementschefen har här efter erinrat, att uti tvenne vid 1930 års riksdag väckta, likalydande motioner (I: 107 och II: 295) framlades förslag om förhyrande från kronans sida av Kinnekulleverken under en tid av 5 år.

Uti sitt i anledning av nämnda motioner den 26 maj 1930 avgivna utlåtande (nr 181) anförde *statsutskottet*, vilket över motionerna inhämtat yttranden från marinförvaltningen och ingenjörsvetenskapsakademien, bland annat, följande.

Utskottet, som avlagt besök vid Kinnekulleverken och besett anläggningarna därstädes, ville som sin mening framhålla, att åtskilliga skäl syntes tala för, att driften vid verken uppehöles i sådan omfattning, att säkra hållpunkter kunde vinnas för bedömandet av spörsmålet, huruvida den kunde göras ekonomiskt bärande och om tillräcklig anledning förefunnnes för att med anlitandet av ifrågavarande verk söka öppna en möjlighet att förse flottan med flytande bränsle av inhemsk framställning. Dessa spörsmål syntes icke hava blivit genom hittills verkställda utredningar till fullo klarlagda. Utskottet, som emellertid tillmätte förevarande fråga avsevärd betydelse, hade därför ansett sig böra föreslå, att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t anhölle, att Kungl. Maj:t måtte låta verkställa en skyndsamt utredning beträffande möjligheterna att på ett för staten tillfredsställande sätt organisera oljeproduktionen vid verken i fråga. Enligt utskottets mening vore det önskvärt, att denna utredning verkställdes på sådant sätt, att förslag i ärendet kunde föreläggas 1931 års riksdag.

Då det emellertid syntes vara av vikt, att driften icke låge nere under den tid utredningen påginge, hade utskottet velat förorda, att Kungl. Maj:t erhöle bemyndigande att vidtaga åtgärder för driftens upprätthållande, i den mån sådant i avbidan på resultatet av utredningen kunde anses erforderligt.

Då av motionerna och för utskottet tillgängliga upplysningar syntes framgå, att vissa svårigheter förelåge för ägaren av Kinnekulleverken med hänsyn till att föreskrivna räntor och amorteringar å det lån, som lämnats till anläggningen från manufakturförslagslånefonden, icke kunnat fullgöras, hade utskottet ansett sig därjämte böra föreslå, att, intill dess utredningen förelåge och förslag i ärendet kunde framläggas för och behandlas av riksdagen, med vidtagandet av åtgärder för indrivning av statsverkets ifrågavarande fordringar måtte anstå.

Med bifall till statsutskottets förslag beslöt riksdagen (skrivelse nr 365/1930) i anledning av förenämnda motioner *dels* anhålla, att Kungl. Maj:t måtte föranstalta om skyndsamt utredning rörande frågan om ordnandet av driften vid Kinnekulleverken samt under vilka villkor och ekonomiska förutsättningar vid verken utvunnet flytande bränsle skulle kunna tagas i anspråk för marinens behov, ävensom anbefalla statskontoret att i avvaktan på resultatet av ovannämnda utredning låta anstå med vidtagandet av åtgärder

för indrivning av det från manufakturförlagslånefonden till Kinnekulleverken lämnade lånet jämte ränta, dels ock anmäla, att riksdagen bemyndigat Kungl. Maj:t att vidtaga åtgärder för uppehållande av driften vid verken, i den mån sådant i avbidan på resultatet av utredningen kunde anses erforderligt.

Genom brev den 20 juni 1930 anbefalldes Kungl. Maj:t kommerskollegium och marinförvaltningen att gemensamt verkställa och före den 1 november 1930 till Kungl. Maj:t inkomma med den av riksdagen begärda utredningen. Härjämte förklarade Kungl. Maj:t genom samma brev, att åtgärder för indrivning av förut omförmälda, den 30 maj 1924 beviljade statslån jämte därå belöpande ränta skulle tillsvidare anstå. Genom särskilt beslut samma dag bemyndigade Kungl. Maj:t vidare marinförvaltningen att träffa avtal med ägaren till Kinnekulleverken angående dispositionsrätt utan kostnad för kronan till skifferoljeanläggningen därstädes i och för anordnande under en tid av omkring tre månader av försöksdrift vid anläggningen ävensom att av behållna medel å förrådstitlarna för kol samt motor- och pannbrännolja disponera ett belopp av högst 60,000 kronor till bestridande av dels utav försöken föranledda engångs- och driftskostnader, dels ock de kostnader för provkörningar med flottans fartyg, som i sammanhang med försöken kunde finnas erforderliga. Slutligen medgav Kungl. Maj:t genom beslut den 14 januari 1931, att till bestridande av kostnaderna för försöksdriftens uppehållande under förenämnda tidsperiod finge utöver berörda 60,000 kronor tagas i anspråk ytterligare högst 15,000 kronor, att utgå med högst 4,500 kronor från anslaget till flottans krigsberedskap och övningar samt med återstoden från behållna medel å omförmälda förrådstitlar.

Med gemensam skrivelse den 12 mars 1931 avlämnade marinförvaltningen och kommerskollegium den genom förenämnda brev den 20 juni 1930 anbefallda utredningen rörande driften vid Kinnekulleverken m. m.

Departementschefen har härefter redogjort för nämnda utredning ävensom myndigheternas däröver avgivna utlåtanden.

På sätt framgår av ämbetsverkens utredning, har undersökning verkställt, huruvida driften vid Kinnekulleverken för framställning av olja ur skiffer kunde göras ekonomiskt bärande. Därvid har framlagts följande driftkalkyl, avseende ett år:

Utgifter:

Skiffer.	Kronor
Kostnad för 22,650 ton okrossad skiffer, levererad för 85 öre per ton i krossverket.....	19,250
Råolja- och gastillverkning.	
Avlöning till en krosskötare	2,160
Kostnad för kraft	2,570
» » underhåll	4,270
	9,000

	Kronor	
Avlöning till 6 ugnsskötare	12,960	
» » 2 askkörare	3,840	
» » 1 reparatör	3,120	
Kostnad för kraft	5,500	
» » vattenrening	1,650	
» » smörjolja och fotogen	1,240	
» » underhåll	6,690	
		35,000
Oljeraffinering (60 driftsdygn).		
Avlöning till 3 man	1,230	
Kostnad för bränsle och kemikalier	3,580	
Underhåll	690	
		5,500
Arbetsledning (inkl. bokföring).		
Lön till driftsledare	12,000	
» » arbetsförmän	3,500	
» » kontorist	1,500	
		17,000
Oförutsett		4,250
	Summa kronor	90,000

Inkomster:

Bensin: 50 ton à 260 kronor per ton	13,000
Gas: 275 dygn à 172 kronor 50 öre per dygn	47,400
	Summa kronor 60,400

Självkostnadspriset för under året framställda 715 ton pann- och dieselmotorbrännolja bleve då $\frac{90,000 - 60,400}{715} = 41.40$ eller *cirka 42 kronor per ton.*

Departementschefen har i sitt allmänna uttalande i förevarande ärende till en början ingått på frågan om marinens behov av flytande bränsle och därvid anfört följande:

Under tiden före världskriget användes — om man bortser från undervattensbåtarna — huvudsakligen kol såsom bränsle å krigsfartygen. Sedermera har emellertid kolet i förevarande avseende alltmera undanträngts av oljan, som ur militära och tekniska synpunkter ansetts äga så stora fördelar framför kolet såsom drivmedel å örlogsfartygen, att numera praktiskt taget alla dylika fartyg, som nybyggas, inrättas för oljeeldning.

Vad vårt land beträffar, har brännolja först under de senaste åren börjat i större omfattning användas såsom bränsle å marinens fartyg. Under åren 1918 och 1919 uppgick åtgången av dylik olja endast till cirka 230 ton per år, men redan år 1921 hade förbrukningen av enbart dieselmotorbrännolja, vilken olja huvudsakligast användes såsom drivmedel för undervattensbåtarna, ökats till cirka 1,000 ton per år. Sedan under de följande åren dels några av flottans äldre fartyg helt eller delvis omändrats för oljeeldning, dels och nya för enbart oljeeldning byggda fartyg tillkommit, inträdde jämväl en kraftig stegring i pannbrännoljeförbrukningen. Sålunda ökades åtgången av pannbrännolja från cirka 400 ton under år 1924 till omkring 7,000 ton under år 1928. Samtidigt steg förbrukningen av dieselmotorbrännolja, så att densamma under år 1928 uppgick till cirka 1,300 ton. Efter år 1928 har visserligen en stagnation inträtt i den dittills pågående

starka stegringen av oljeförbrukningen vid flottan, men allteftersom de nya fartyg, som ingå i det år 1927 beslutade programmet för flottans ersättningsbyggnad, hinna färdigbyggas, har man att räkna med ett ytterligare ökat oljebehov, då dessa fartyg utan undantag inrättas för oljeeldning. Såsom av utredningen i ärendet framgår, beräknas årsbehovet av olja för flottans räkning under fredstid komma att uppgå till 16,000 ton pannbrännolja och 1,400 ton dieselmotorbrännolja, sedan samtliga de fartyg, beträffande vilka byggnadsbeslut redan fattats, blivit färdigställda. Lägges här till den oljekvantitet, som erfordras för driften av statens båda isbrytarfartyg, vilkas försäende med bränsle jämväl åligger marinförvaltningen, kommer man för de närmaste åren upp till ett årsbehov i fredstid för marinens räkning av cirka 18,000 ton pannbrännolja och 2,000 ton dieselmotorbrännolja. Efter år 1933 kommer detta behov att ytterligare ökas, i den mån ytterligare ersättningsbyggnad för flottan beslutas. Krigsbehovet av brännoljor uppgår givetvis till betydligt större kvantiteter än fredsbehovet.

På grund av den ökade användning, som brännoljan således erhållit vid flottan, har det blivit en angelägenhet av största vikt för marinens myndigheter att söka säkerställa tillgången på dylik olja inom landet, för den händelse importen skulle försvåras eller förhindras, och olika möjligheter för denna frågas lösande hava undersökts. Sålunda hava bland annat förutsättningarna för uppläggande under fredstid av ett för en avspärrningsperiod betryggande förråd tagits under övervägande. Då det emellertid alltid måste vara vanskligt att i förväg bedöma behovet av de bränslekvantiteter, som erfordras för en till sin tidslängd obekant avspärrningsperiod, kommer vid användandet av enbart lagringsmetoden alltid en viss risk att förefinnas för att de i fredstid anskaffade förråden taga slut, innan möjlighet yppas för deras förnyande. På denna väg synes man således näppeligen kunna nå fram till en fullt tillfredsställande lösning av frågan om marinens oljeförsörjning. Ansträngningarna torde därför böra inriktas på att utnyttja de möjligheter till oljeframställning, som kunna förefinnas inom landet.

Sedan flera år tillbaka hava, framhåller departementschefen, i åtskilliga länder pågått försök avseende framställning av en ersättningsprodukt för den ur oljekällorna erhållna mineraloljan. Såsom råmaterial hava därvid olika ämnen kommit till användning, exempelvis stenkol, brunkol, skiffer och trä m. m., och ett flertal metoder för utvinnande av olja ur dessa ämnen hava framkommit. För Sveriges del har särskilt en av bergsingenjören Sven Bergh uppfunnen metod för framställning av olja ur alunskiffer tilldragit sig intresse. Departementschefen har beträffande nämnda metod anført följande:

Metoden i fråga framlades första gången år 1920, och sedan den under de närmast följande åren med understöd från statens sida prövats vid mindre försöksanläggningar dels vid Stockholms gasverk, dels vid Kinnekulle, blev metoden därefter underkastad prov i större skala vid Kinnekulleverks för ändamålet under åren 1924—1925 uppförda skifferoljeverk. Proven därstädes bedrevos till en början på bekostnad av Kinnekulleverks dåvarande ägare Olof Jönsson, men sedan denne förklarade sig av ekonomiska skäl icke kunna slutföra provdriften, fortsattes densamma, såsom i det föregående omnämnts, under år 1929 genom statens försorg under ledning av ingenjörsvetenskapsakademien. Såsom resultat av denna provdrift framgick, att anläggningen arbetade tekniskt tillfredsställande och lämnade en oljeprodukt, som vid verkställda försök visade sig vara fullt användbar som pannbränsle a flottans fartyg.

Trots det goda resultat, som sålunda erhöles vid 1929 års provdrift vid Kinnekulleverken, kvarstodo dock efter dess avslutande vissa spörsmål, som tarvade ytterligare utredning, innan man kunde bilda sig en slutgiltig uppfattning om den Berghska metodens användbarhet och lämplighet såsom grundval för en inhemsk oljetillverkning. Sålunda hade icke tillförlitligt underlag erhållits för bedömande av frågan, huruvida oljeframställning med metoden i fråga kunde göras ekonomiskt bärande. Ej heller hade de ekonomiska och tekniska betingelserna för en oljeframställning i större skala blivit tillräckligt klarlagda. Vidare återstod att utröna, huruvida metoden jämväl lämpade sig för framställning av den såsom drivmedel för, bland annat, flottans undervattensbåtar behöfliga dieselmotorbrännolja.

Efter att att hava erinrat om, att dessa med flera spörsmål beträffande möjligheterna för anordnande av en inhemsk oljeframställning gjorts till föremål för behandling i marinförvaltningens och kommerskollegii med skrivelse den 12 mars 1931 avlämnade utredning rörande driften vid Kinnekulleverken m. m., har departementschefen i fråga om resultatet av nämnda utredning anført följande:

Enligt vad som framgår av denna utredning har förnyad provdrift för utrönande av den Berghska metodens lämplighet för oljeframställning varit anordnad vid Kinnekulleanläggningen under senare delen av år 1930 samt i början av år 1931. Denna provdrift har i vissa hänseenden lämnat gynnsammare resultat än de, vilka erhöles vid 1929 års försök. Sålunda har, bland annat, en anseelig produktionsökning kunnat konstateras såväl i det för själva oljeframställningen avsedda destillationsverket som i den i samband med nämnda verk stående kalkschaktugnen, där den vid oljedestillationen erhållna, ej kondenserade skiffergasen användes för kalkbränning.

Enligt utredningen kan med en driftstid av 275 dygn per år (återstoden av året avses för översyn) vid anläggningen årligen produceras cirka 770 ton råolja samt 840,000 kbm. skiffergas. Av den sålunda erhållna råolja beräknas kunna utvinnas cirka 715 ton pann- och dieselmotorbrännolja samt omkring 55 ton råbensin.

Beträffande möjligheten att vid behov åstadkomma en ökning av den inhemska oljeframställningen framhålls i utredningen, att den för oljeframställning lämpliga skiffern å Kinnekulleverkens egendom beräknas uppgå till omkring 15 miljoner ton, varur med anlitande av Berghs metod torde kunna utvinnas cirka 440,000 ton brännolja. I detta sammanhang må erinras, att landets totala, till skifferoljeframställning användbara skiffertillgångar skattas till ungefär 3,000 miljoner ton.

Då det enligt marinförvaltningens och kommerskollegii åsikt skulle möta åtskilliga svårigheter att på ett ur statens synpunkt effektivt sätt ordna driften vid Kinnekulleverken, för den händelse anläggningarna därstädes för framtiden skulle förbliva i den nuvarande innehavarens ägo, hava ämbetsverken föreslagit, att staten måtte efter inköp av egendomen själv övertaga oljetillverkningen vid anläggningen.

Kostnaderna för egendomens förvärvande hava i ämbetsverkens den 12 mars 1931 framlagda förslag beräknats till 400,000 kronor, varjämte det i det föregående omförmälda lånet ur manufakturförslagslånefonden å 200,000 kronor, för vilket fastigheten häftar såsom säkerhet, skulle till såväl kapital som ogulden ränta efterskänkas.

För iordningställande av oljeverket för fortsatt drift m. m. har ett belopp av 88,000 kronor beräknats vara erforderligt.

Beträffande den framtida dispositionen av Kinnekulleverkens egendom har i utredningen föreslagits, att den del av densamma, som är att betrakta såsom

jordbruksfastighet, skall överlämnas till förvaltning av domänstyrelsen för att i vanlig ordning utarrenderas, under det att den för industriellt ändamål avsedda delen skall omhänderhavas av marinförvaltningen, som skall utarrendera kalkbruksdriften och själv endast driva oljeanläggningen.

Arrendeinkomsterna från kalkbruksdriften hava skattats till 10,000 à 15,000 kronor.

Tillverkningskostnaderna för en årsproduktion av 715 ton pann- och dieselmotorbrännolja samt 50 ton raffinerad bensin hava i utredningen beräknats till 90,000 kronor. Den vid anläggningen erhållna skiffergasen, vilken avses skola av arrendatorn av kalkbruksdriften användas i stället för stenkol vid kalkbränning i kalkschaktugnen, har åsatts ett värde av 47,400 kronor, motsvarande anskaffningskostnaden för den kvantitet stenkol, som genom gasens utnyttjande kan inbesparas. Vidare har den vid oljetillverkningen utvunna bensinen angivits hava ett värde av 13,000 kronor. Självkostnadsnadspriset för framställning av förenämnda årsproduktion olja har med ledning härav beräknats till $(90,000 - 47,400 - 13,000 =)$ 29,600 kronor eller till i runt tal 42 kronor per ton. Vid uppgörandet av denna kalkyl hava några kostnader för ränta och amortering å anläggningkapitalet icke medräknats, varjämte förutsatts, att skatten å bensintillverkningen skulle restitueras.

Såsom slutomdöme beträffande den föreliggande frågan hava marinförvaltningen och kommerskollegium i sitt förslag av den 12 mars 1931 anfört, att vidmakthållandet av oljedriften vid Kinnekulleverken enligt ämbetsverkens mening måste anses vara av den allra största betydelse för att vid hindrad eller försvärad import bidra till landets förseende med flytande bränsle och speciellt för att vid krigstillfälle möjliggöra säkerställandet av flottans behov av brännoljor.

Uti de i ärendet avgivna utlåtandena hava, framhåller departementschefen, åtskilliga erinringar framställts emot marinförvaltningens och kommerskollegii den 12 mars 1931 framlagda förslag rörande inköp av Kinnekulleverken. Innehållet i dessa, huvudsakligen av ingenjörsvetenskapsakademien samt vissa av försvarsberedskapskommissionens ledamöter gjorda erinringar har av departementschefen sammanfattats sålunda:

Ur teknisk synpunkt kunde problemet om framställning av olja ur skiffer redan anses hava blivit klarlagt genom de prov, som hittills utförts vid Kinnekulleverken. Från denna synpunkt sett förefunnes det därför ingen anledning för staten att upplägga en permanent försöksstation av den art, som nu ifrågasatts.

Utredningen i ärendet hade visat, att en skifferoljeframställning i och för sig utan samband med annan drift, exempelvis kalkbränning, vore ur ekonomisk synpunkt fullständigt utsiktslös, åtminstone med de oljepriser, som för närvarande rådde på världsmarknaden. Den olja, som erhöles vid Kinnekulleanläggningen, utgjorde en biprodukt vid en industriell drift — kalkbränning — vilken vore utslagsgivande såväl i fråga om produktionsvolymen som beträffande tillverkningskostnaderna. Det vore omöjligt att överblicka de ekonomiska konsekvenser, som kunde komma att uppstå för staten, därest den skulle förvärva och driva sekundäranläggningen, oljeverket, under det att primäranläggningen, kalkbränningsugnen, bleve till sin funktion beroende av ett arrendeavtal. Ur statens synpunkt vore det att föredraga, om ett privat industriintresse kunde finna anledning att övertaga anläggningen och utveckla densamma till större dimensioner, varvid en begränsad subvention från statens sida kunde ifrågasättas för oljeproduktionens främjande.

Ett statsförvärv av Kinnekulleverksanläggningen skulle snarare motverka än befärja en önskvärd industriell lösning av oljeframställningsproblemet. Emot den av ämbetsverken framlagda driftkalkylen kunde vissa erinringar göras. Särskilt gällde detta i fråga om de inkomster, som beräknats inflyta genom utarrendering av kalkschaktugnen och leverans av skiffergas till kalkbränningen i denna ugn. Det pris, som den blivande arrendatorn av kalkugnen skulle erlägga för därstädes förbrukad skiffergas, syntes, såvitt av utredningen kunde bedömas, vara högre än vad som betingades av tekniskt-ekonomiska skäl. Det vore därför ovisst, om de i driftkalkylen beräknade inkomsterna kunde för framtiden påräknas. Då kombinationen med kalkugnen utgjorde den centrala punkten i förslaget, skulle försöksstationen, om denna kombination av en eller annan anledning bortfölle, icke utan mycket stora kostnader från statens sida kunna upprätthållas. Stora risker föreläge alltså för, att en försöksanläggning av föreslagen art skulle komma att försäkra statsverket permanenta utgifter utan att medföra några häremot svarande fördelar.

Ur krigsberedskapssynpunkt kunde en anläggning med Kinnekulleverkens blygsamma dimensioner icke tillmätas någon nämnvärd betydelse. Härvid vore för övrigt att märka, att den med varje år stegrade oljeförbrukningen kommit att i viss mån minska intresset för våra skifferar såsom grundval för oljeframställning. Man måste därför nu i relativt högre grad än tidigare inrikta sig på andra möjliga hjälpkällor. För klarläggande av krigsberedskapssynpunkten erfordrades ytterligare utredning rörande byggnadstid, byggnadskostnader, personalbehov m. m. för en krigstidsanläggning icke blott enligt Kinnekullesystemet utan även enligt andra tänkbara destillationssystem.

Departementschefen har härefter meddelat, att efter det myndigheternas yttranden över marinförvaltningens och kommerskollegii förenämnda utredning avgivits, hade den nuvarande ägaren av Kinnekulleverken, agronomen Otto Jönsson, i skrivelse till Kungl. Maj:t den 3 oktober 1931 erjudit sig att försälja ifrågavarande egendom med tillhörande kalkbruk, skifferoljeverk m. m. för det egendomen för närvarande åsatta taxeringsvärdet eller 260,500 kronor, under förutsättning dels att förenämnda lån ur manufakturförlagslånefonden till såväl kapital som ogulden ränta efterskänktes, dels ock att Jönsson tillerkändes ersättning med minst 20,000 kronor för vissa kostnader, som han haft för oljeanläggningen.

I anledning av detta försäljningsanbud har, fortsätter departementschefen, marinförvaltningen, efter samråd med kommerskollegium och domänstyrelsen, den 21 december 1931 avgivit förnyat utlåtande i ärendet, och har departementschefen härom anfört följande:

I utlåtandet uppgives, att vid verkställd undersökning rörande i vad mån fastigheten skulle kunna förränta den av Otto Jönsson begärda köpeskillingen, 260,500 kronor, framgått, att för kalkbruksanläggningen kan påräknas ett årligt arrende av 10,000 kronor, att jordbruksfastigheten bör kunna utarrenderas mot ett årligt belopp av 4,400 kronor, att egendomen i dess helhet alltså skulle lämna en avkastning av 14,400 kronor per år, att härifrån dock bör avdragas skatter, beräknade till cirka 1,300 kronor, samt att den årliga nettoavkastningen således kan beräknas till 13,100 kronor eller cirka 5 % av köpeskillingen.

I utlåtandet föreslås, att köpeskillingen, 260,500 kronor, skall bestridas av lånemedel. Det för driftens fortsatta ordnande m. m. erforderliga beloppet 88,000 kronor, liksom ock den summa å 20,000 kronor, vilken av

Otto Jönsson begäres för vissa å oljeanläggningen nedlagda kostnader, hava däremot ansetts böra utgå av behållna medel å flottans förrådstitlar för kol samt motor- och pannbrännolja.

Såsom av den föregående framställningen framgår, fortsätter departementschefen, avser det av ämbetsverken framlagda förslaget i första hand att möjliggöra ett säkerställande av marinens behov av flytande bränsle under tider, då import av denna vara av en eller annan anledning icke kan äga rum. De ifrågasatta åtgärderna äro således närmast att anse såsom beredskapsåtgärder, och de krav, som böra uppställas beträffande förslaget bärighet i ekonomiskt avseende, måste följaktligen i viss mån modifieras med hänsyn härtill.

Till ledning vid bedömandet av de ekonomiska konsekvenser, som ett realiserande av det föreliggande förslaget skulle medföra för staten, har departementschefen anfört följande:

Av två till mig överlämnade arrendekontrakt, det ena mellan marinförvaltningen och Kooperativa förbundet, förening u. p. a., samt det andra mellan marinförvaltningen och Kinnekulleverkens tidigare innehavare Olof Jönsson, framgår, att preliminära avtal träffats om utarrendering av såväl kalkdriften å egendomen som de till densamma hörande jordbruksfastigheterna, varvid arrendeavgiften bestämts till 10,000 kronor för år för kalkdriften och 300 kronor för månad för jordbruksfastigheterna jämte skyldighet för vederbörande arrendator att betala alla för sistnämnda fastigheter utgående skatter och onera. Sammanlagda arrendeinkomsten per år skulle alltså enligt dessa avtal uppgå till 13,600 kronor, vilket motsvarar en avkastning av mer än 5 % å den i det senaste försäljningsanbudet angivna köpeskillingen, 260,500 kronor.

Beträffande kontraktet rörande jordbruksfastigheterna, mot vilket domänstyrelsen förklarar sig ej hava någon erinran att göra, är att märka, att detsamma är avsett att gälla endast för tiden intill den 14 mars 1933, detta för att lämna vederbörande myndighet fria händer i fråga om utarrenderingen, sedan frågan om fastigheternas förvaltning blivit definitivt ordnad.

Det i fråga om kalkdriften upprättade avtalet avser däremot en tid av något öfver fem år. Enligt detta avtal åligger det arrendatorn att i kalkschaktugnen bränna kalk, i den mån jordägaren anser sig kunna lämna bränsle (skiffergas) härtill från oljeverket, dock att arrendatorn icke är pliktig mottaga mera bränsle än som erfordras för bränning av under första arrendeåret 1,750 ton, under andra arrendeåret 3,500 ton, under tredje arrendeåret 5,200 ton och därefter årligen intill 8,250 ton osläckt kalk. För till kalkschaktugnen lämnat bränsle skall arrendatorn betala 4 kronor per ton framställd osläckt kalk, avsedd för jordbruksändamål, respektive 5 kronor 50 öre per ton kalk, avsedd för industriändamål.

Enligt vad som framgår av en marinförvaltningens förenämnda skrivelse den 21 december 1931 bifogad, av marinöverdirektören Schoerner uppgjord »Sammanfattning av hittills vunna resultat vid försöksdrift åren 1929 och 1931 vid Kinnekulleverken», vilken sammanfattning torde såsom bilaga få fogas till statsrådsprotokollet rörande förevarande ärende, beräknas numera framställningskostnaderna för brännolja vid verken komma att uppgå till cirka 40 kronor per ton, under förutsättning att ränta och amortering å anläggningskapitalet icke medräknas. För jämförelses skull kan här påpekas, att oljepriset i allmänna marknaden för närvarande utgör 40 å 45 kronor per ton fritt svensk importhamn. Vid uppgörandet av nyssnämnda kalkyl

har — med tillämpning av bestämmelserna i förenämnda med Kooperativa förbundet upprättade preliminära avtal — den vid oljeframställningen erhållna, såsom bränsle i kalkschaktugnen avsedda skiffergasen beräknats lämna en inkomst av 150 kronor per tillverkningsdygn.

I det för oljeverkets iordningställande m. m. beräknade beloppet, 88,000 kronor, ingår, bland annat, en post å 10,000 kronor, utgörande ersättning till bergsingenjören Bergh för utövning av vissa honom tillhöriga patenträttigheter. Beträffande denna ersättning är att märka, att beloppet, 10,000 kronor, enligt av Bergh numera gjort erbjudande, är avsett att utgöra full ersättning för nyttjanderätten till samtliga Bergh nu tillhöriga ävensom av honom framdeles förvärvade patenträttigheter m. m. rörande oljeframställning ur skiffer å den till inköp föreslagna egendomen, vadan alltså, i motsats till vad som tidigare ifrågasatts, någon särskild licensavgift för patentens utövande icke skall utgå.

Inkomsterna av jordbruket och kalkbrytningen å Kinnekulleverkens egendom kunna således beräknas lämna en tillfredsställande förräntning å inköpssumman, 260,500 kronor. Däremot torde under nuvarande förhållanden de för oljeanläggningens iordningställande m. m. samt för utgivande av viss ersättning åt säljaren erforderliga beloppen, tillhoppa 108,000 kronor, icke kunna förräntas. Huruvida driften vid oljeverket kommer att i framtiden bliva ekonomiskt bärkraftig, torde icke för närvarande vara möjligt att avgöra. Oavsett huru denna drift än utfaller, torde emellertid någon fara icke föreligga för, att densamma skall komma att åsamka staten några större oberäkneliga kostnader, alldenstund ju staten kan, när helst så anses påkallat, inställa oljetillverkningen. Att märka är, att en installation av nämnda tillverkning kan äga rum utan att avkastningen av den utarrenderade egendomen minskas. De med ett inköp av Kinnekulleverken förenade ekonomiska riskerna bliva således förhållandevis obetydliga. I varje fall synas de icke kunna bliva av sådan omfattning, att de böra tillmätas avgörande betydelse vid den föreliggande frågans lösning.

Departementschefen har härefter ingått på ett bemötande av de erinringar, som av vissa myndigheter framställts emot förslaget rörande inköp av Kinnekulleverken, och därvid anfört följande:

Den omständigheten, att problemet rörande framställning av olja ur skiffer redan blivit ur teknisk synpunkt klarlagt, synes näppeligen med fog kunna anföras såsom skäl mot fortsättande genom statens försorg av driften vid Kinnekulleverken i föreslagen omfattning, ty även om den Berghska metoden redan nu visat sig vara tekniskt sett tillfredsställande, utesluter detta givetvis icke, att densamma vid fortsatt drift kan i olika avseenden förbättras och göras än mera effektiv och därmed ur ekonomisk synpunkt fördelaktigare. Erfarenheterna från den senaste provdriften synas för övrigt tyda på, att metoden erbjuder åtskilliga utvecklingsmöjligheter i olika avseenden.

Det har framhållits, att ett statsförvärf av Kinnekulleverken skulle kunna befaras bliva till hinder för en såsom önskvärd ansedd industriell lösning av oljeframställningsproblemet och den därmed sammanhängande frågan om användningen av de vid oljedestillationen erhållna skiffergaserna. Såsom påpekats i en av de vid ingenjörsvetenskapsakademiens utlåtande i ärendet fogade reservationerna, synes det vara svårt att förstå, vari detta hinder skulle kunna tänkas bestå. Erfarenheten har visat, att det privatekonomiska intresset icke lockas av de möjligheter till inhemsk oljeproduktion, som för närvarande förefinnas, och någon ändring härutinnan lär näppeligen vara att förvänta, innan oljeprisen undergått en väsentlig förhöjning. Skulle i en framtid in-

tresse för privatekonomisk oljedrift inom landet uppstå, synes den omständigheten, att staten redan förut igångsatt tillverkning av olja, icke behöva utgöra något som helst hinder för de privatekonomiska planernas förverkligande. Snarare synes man vid eventuellt igångsättande framdeles av enskild industriell drift kunna draga åtskillig nytta av de erfarenheter, som vunnits vid en tidigare igångsatt statlig försöksdrift.

Med anledning av vad som i vissa av de i ärendet avgivna utlåtandena anförts rörande möjligheterna för åstadkommande av inhemsk oljetillverkning enligt andra metoder än den i förevarande utredning föreslagna, torde böra framhållas, att den vid Kinnekulleverken prövade Berghska metoden föreligger i utexperimenterat och för praktisk användning färdigt skick. Där emot synes ingen av de övriga metoder, som kunna komma i fråga för oljetillverkning här i landet, befinna sig i sådant skick, att den med utsikt till framgång omedelbart kan praktiskt utnyttjas för oljeframställning i större skala, utan torde härför komma att erfordras långvariga och omfattande experiment. Den Berghska metoden synes således vara den enda, med vilken man åtminstone för närvarande har att räkna för tillgodoseende av vårt oljebehov i händelse av avstängd tillförsel från utlandet. Under sådana förhållanden kan jag ej finna annat än att de åtgärder, som från statsmakternas sida finnas böra vidtagas för skapande av en inhemsk oljeproduktion, i första hand böra baseras på denna metod.

Vid bedömandet av Kinnekulleanläggningens betydelse ur försvarsberedskapssynpunkt bör beaktas, att oljeverket därstädes är avsett att vara en försöksstation, varest möjligheterna för drift i större skala skola närmare undersökas och åtgärderna för övergång till sådan drift skola förberedas. Genom anläggningens förvärvande och driftens fortsättande får staten tillfälle att utbilda en för ändamålet lämplig ledar- och arbetarstam, vilken sedermera, därest driften skulle behöva utökas, kan användas i förhandsställning. Med staten såsom ägare av Kinnekulleverkens egendom kan brytningen i kalkstens- och skifferbrotten ordnas så, att en snabb utökning till stordrift möjliggöres utan betungande avbanings- och schaktningskostnader. Med egendomen i enskild ägo kommer risk alltid att föreligga för att åtkomsten av dess för brytning för närvarande ovanligt lättillgängliga skifferfyndigheter försvaras genom olämpligt ordnad kalkdrift.

Enligt av marinförvaltningen verkställda preliminära undersökningar skulle en anläggning med en årlig tillverkningskapacitet av 40,000 ton råolja kunna iordningställas vid Kinnekulleverken på en tid av cirka 7 månader, med möjlighet att utnyttja delar av nyanläggningen efter kortare tid, allt under förutsättning att ritningar och planer föreligga utarbetade i detalj. Ur den angivna råoljektiviteten kan, enligt vad som uppgives, utvinnas cirka 33,300 ton pannbrännolja och cirka 3,800 ton dieselmotorbrännolja, eller vad som beräknas utgöra flottans årliga behov under en neutralitetsvakt.

Departementschefen har härefter framhållit, att han i likhet med marinförvaltningen och kommerskollegium ansett det vara synnerligen betydelsefullt, att den vid anläggningen i fråga med stora uppoffringar från såväl statens som enskildas sida påbörjade skifferdestillationsdriften vidmakthölles för att i händelse av behov kunna utgöra grundval för utökad oljeframställning inom landet. Av utredningen i ärendet att döma, syntes det icke vara möjligt att på ett ur statens synpunkt tillfredsställande sätt säkerställa denna drift, med mindre Kinnekulleverkens egendom med tillhörande anläggningar övertoges av kronan. Med hänsyn härtill och då departementschefen icke hade något att erinra mot de villkor för egendomens

förvärvande, som angivits i den nuvarande ägarens försäljningsanbud den 3 oktober 1931, hade han funnit sig böra tillstyrka, att förslag avlättes till riksdagen om inköp av ifrågavarande egendom på nyssnämnda villkor.

Även det i utredningen framlagda förslaget, att ett belopp av 88,000 kronor måtte få disponeras för ordnande av oljeverket för fortsatt drift m. m., hade departementschefen funnit sig böra biträda.

Beträffande kostnadernas bestridande har, framhåller departementschefen, ifrågasatts, att själva inköpssumman för egendomen, 260,500 kronor, skulle utgå av lånemedel, medan det för oljeverkets iordningställande erforderliga beloppet, 88,000 kronor, ävensom det särskilda belopp av 20,000 kronor, som enligt förenämnda försäljningsanbud skall utgå till säljaren för vissa av honom havda kostnader för oljeverket, skulle bestridas av behållna medel å flottans förrådstitlar för kol samt motor- och pannbrännolja.

Med hänsyn till att det huvudsakliga syftet med Kinnekulleverksanläggningens förvärvande vore att säkerställa flottans oljebehov, ansåge emellertid departementschefen, att det för ifrågavarande ändamål erforderliga beloppet i dess helhet, (260,500 + 88,000 + 20,000 =) 368,500 kronor, borde utgå av flottans nyssnämnda förrådstitlar.

Beträffande dessa förrådstitlars ställning hade marinförvaltningen meddelat, att den kontanta behållningen å desamma efter avräkning av de belopp, som av ämbetsverket ansåges erforderliga för komplettering av kol- och oljeförråden, den 1 december 1931 uppgått till 416,682 kronor.

På det att de utgifter, varom här vore fråga, måtte komma till synes i budgetredovisningen, syntes departementschefen nämnda belopp, 368,500 kronor, icke böra utgå direkt ur sagda förrådstitlar utan först såsom särskilda uppbördsmedel tillgodoföras ett i riksstaten under fjärde huvudtiteln redan uppfört anslag, varifrån kostnaderna för inköpet av Kinnekulleverken m. m. sedermera borde bestridas. Bestämmelser härom syntes i sinom tid böra utfärdas av Kungl. Maj:t.

Den framtida dispositionen av egendomen syntes departementschefen böra ordnas så, att åt domänstyrelsen uppdroges att för marinförvaltningens räkning ombesörja förvaltningen och utarrenderingen av de till egendomen hörande jordbruksfastigheterna, under det att egendomen i övrigt förvaltades av marinförvaltningen.

Det syntes böra ankomma på Kungl. Maj:t att träffa avgörande beträffande dispositionen av de belopp, vilka komme att inflyta genom utarrendering av kalkdriften samt jordbruksfastigheterna.

Ett godtagande av försäljningsanbudet innebure, bland annat, att det Olof Jönsson och Per Jönsson såsom innehavare av firman Kinnekulleverken, Jönsson & C:o, genom kungl. brev den 30 maj 1924 beviljade lånet ur manufakturförslagslånefonden å 200,000 kronor efterskänktes till såväl kapital som ogulden ränta. Såsom statskontoret framhållit, syntes manufakturförslagslånefondens ifrågavarande fordran numera vara skäligen värdelös.

Det borde, framhåller departementschefen slutligen, därest propositionen vunne riksdagens bifall, ankomma på Kungl. Maj:t att meddela föreskrift om avskrivning av statens fordran i anledning av manufakturförslagslånet.

På sätt framgår av en vid propositionen bifogad, av marinöverdirektören Schoerner uppgjord »Sammanfattning av hittills vunna resultat vid försöksdrift åren 1929 och 1931 vid Kinnekulleverken» har i fråga om totalkostnaden per dygn för framställning av skifferråolja vid Kinnekulleverken enligt de resultat, som uppnåtts vid 1931 års provdrift, om anläggningen tänktes arbeta 275 dygn per år, gjorts följande beräkning:

Efter allt att döma skulle driften kunna upprätthållas 300 dygn eller mera per år, men med hänsyn till tidigare kalkyler har 275 dygn bibehållits.

Oljeverkets värde är 180,000 kronor enligt år 1929 verkställd undersökning av försäkringsbolaget Allmänna Brand, som tagit del av kostnadsberäkningar och räkningar. Detta kapital avskrives och förräntas i nedanstående kalkyl i överensstämmelse med vad som är brukligt för liknande anläggningar eller med 15,500 kronor per år, motsvarande 56: 50 kronor per dygn.

Underhåll för krossverk och skifferdestillationsanläggning uppgår per år till:	
för krossverket.....	c:a kronor 4,270:—
» skifferdestillationsanläggningen.....	» » 6,690:—
	<u>Summa c:a kronor 10,960:—</u>

eller cirka 40 kronor per dygn.

Vid ordinarie drift beräknas en driftsledare, verkmästare eller pensionerad flaggunderofficer, samt en kontorist kunna anställas för tillhopa 6,500 kronor per år, vilket per driftsdag utgör cirka 23: 50 kronor.

Vidare har i nämnda bilaga uppgjorts följande sammanställning beträffande försöksdriftens resultat:

	Kronor per dygn
Skiffer	
Arbetslöner	
Elektrisk kraft	
Smörjmedel m. m.)	enligt ovan (1931 års provdrift)..... 195:—
Arbetsledning m. m.....	23: 50
Underhåll.....	40:—
Ränta och amortering.....	56: 50
	<u>315:—</u>
Avgår ersättning för destillationsgas enligt preliminärt upprättat kontrakt c:a.....	150:—
	<u>Differens 165:—</u>

eller per ton råolja $\frac{165}{2.93} = 56$ kronor fritt verket.

Vid Marinförvaltningens fortsatta provdrift förutsättes, att anläggningskapitalet avskrives, varför posten »Ränta och amortering» bör utgå. Råoljepriset blir då kronor 37:— per ton. Lägges driften för framställning av produkter enligt punkt 2 (1931 års provdrift), så att man genom bensinavdrivning av skifferråoljan och raffinering av den erhållna bensinen ur ett ton råolja erhåller 832.5 kg. pannbrännolja, 95 kg. dieselmotorbrännolja och 65 kg. renad bensin, kan följande kalkyl uppställas:

Kostnad för råolja (1 ton enligt ovan).....	kronor 37:—
» » bensinavdrivning och raffinering.....	» 7: 15
	<u>kronor 44: 15</u>
Avgår inkomst för bensin, 65 kg. à 11 öre.....	kronor 7: 15
	<u>kronor 37:—</u>

Omkostnaden för $832.5 + 95 = 927.5$ kg. pann- och dieselmotorbrännolja blir således 37: — kronor eller per ton räknat $\frac{37}{0.93} = 40$ kronor, allt fritt verket.

Utskottets
yttrande.

Även om viss tvekan kan råda beträffande hållbarheten av de kalkyler, som lagts till grund för en framtida drift av Kinnekulleanläggningen, har utskottet dock, med hänsyn till de fördelar, som ett statsförvärv av Kinnekulleverkens egendom med tillhörande anläggningar kunna medföra, ansett sig böra tillstyrka Kungl. Maj:ts föreliggande förslag.

På sätt framgår av den utav marinöverdirektören Schoerner uppgjorda sammanfattningen av hittills vunna resultat vid försöksdrift åren 1929 och 1931 vid Kinnekulleverken, hava lönekostnaderna för en driftsledare, verkmästare eller pensionerad flaggunderofficer, samt en kontorist beräknats till sammanlagt 6,500 kronor per år. Mot detta belopp har utskottet icke funnit anledning till erinran. Däremot har utskottet icke kunnat undgå att finna det belopp å 12,000 kronor, som enligt ämbetsverkens i ärendet gjorda utredning skulle utgå till den under driftens förberedande stadium särskilt anställde driftsledaren, vara väl högt. Emellertid kommer, enligt vad utskottet under hand inhämtat, särskild arbetsledare att vara anställd allenast under en kortare tid och vid sådant förhållande har utskottet icke ansett sig böra föreslå någon reduktion av nämnda belopp.

Slutligen vill utskottet ifrågasätta, huruvida det må anses lämpligt, att i ett blivande arrendeavtal intaga någon bestämmelse om skiljedom. Utskottet vill i detta hänseende hänvisa till 1922 års riksdags uttalande i dess skrivelse nr 54 (sid. 12).

Utskottet får hemställa,

att riksdagen må medgiva, att för inköp av Kinnekulleverkens egendom och skifferoljeverk ävensom för iordningställande av nämnda oljeverk för fortsatt drift m. m. må tagas i anspråk ett belopp av tillhoppa 368,500 kronor av besparade medel å flottans förrådstitlar för kol samt motor- och pannbrännolja.

Stockholm den 12 maj 1932.

På statsutskottets vägnar:

S. H. KVARNZELIUS.

Närvarande: Se under utlåtandet nr 94.

Reservation

av herr *Kvarnzelius*.